

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 25ΗΣ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1979

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΑΛΕΞΟΠΟΥΛΟΥ

Ο CLAUDE BERNARD ΚΑΙ Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ
(100 ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΘΑΝΑΤΟ ΤΟΥ)

ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ Κ. ΝΙΚ. Κ. ΛΟΥΡΟΥ

Είναι ἀλήθεια ἐκπληκτικὴ ἡ σταδιοδρομία τοῦ Claude Bernard πού ὑπῆρξε σημαντικώτατο δρόσημο στὴν ἐξέλιξη τῆς Ἱατρικῆς.

Γεννημένος στὰ 1813 στὸ Saint Julien τοῦ Ροδανοῦ, σπούδασε φιλολογία ὥστε μὲ αὐτὴ τὴν προϋπόθεση πού τοῦ γέννησε σημαντικὲς ἀπορίες καὶ ἐρωτηματικά, νὰ μεταπηδήσει στὴν ἱατρικὴ, παρ' ὅλο πού εἶχε στρώσει κιόλας κάποιον ἐλπιδοφόρο δρόμο στὶς θεωρητικὲς ἐπιστῆμες. Ὅταν ἄρχισε, ἀρκετὰ καθυστερημένα τὴν ἱατρικὴ σπουδὴ, ἦταν στὰ 1839, 26 χρονῶν ὥστε στὰ 1844 εἶχαν μόλις περάσει 5 χρόνια, ὅταν ἄρχιζαν κιόλας οἱ ἐργασίες του νὰ ἀκτινοβολοῦν καὶ νὰ ἐντυπωσιάζουν. Στὰ 1841 εἶχε γίνει βοηθὸς τοῦ μεγάλου φυσιολόγου Francois Magendie στὸ Collège de France στὸ Παρίσι, γιὰ νὰ τὸν διαδεχθεῖ στὰ 1854 καὶ νὰ κληθεῖ Καθηγητὴς ἕνα χρόνο ἀργότερα στῆς Σορβόννης τὴν καινούργια ἔδρα Πειραματικῆς Φυσιολογίας, πού σφράγισε μὲ τὸ ὄνομά του.

Μέσα σὲ δέκα χρόνια πέρασε, δηλαδή, λάμποντας ἀπὸ ὅλες τὶς βαθμίδες τῆς ἱατρικῆς σταδιοδρομίας, ὅταν ἄλλοι σ' αὐτὸ τὸ διάστημα στεναρίζουν γιὰ νὰ διατηρηθοῦν σὲ πολὺ πιὸ μετριόφρονα ὑψώματα καὶ γιὰ ὅλο τους τὸ βίον.

Τὰ τεράστια ἄλλατα τοῦ Bernard ὀφείλονταν βέβαια στὰ καταπληκτικὰ ἐπιστημονικὰ ἐπιτεύγματά του, ἀλλὰ καὶ στὸ προβάδισμα πού τοῦ παρεῖχε τὸ ὅτι εἶχε γαλουχηθεῖ μὲ τὰ γράμματα καὶ τὴ φιλοσοφία. Ἡ γνώση εἶναι πολύτιμη ἀρετὴ πού συνοδεύει τὴν πνευματικὴ ὠριμότητα. Γιὰ ν' ἀντίσει ὁμως μιὰ ἰδιοφυΐα

χρειάζεται ἡ γνώση νὰ γίνεται παραγωγικὴ μὲ τὴν παρόρμηση τῆς παρατηρήσεως, τῆς ἐμπνεύσεως καὶ τῆς διαισθήσεως, ὥστε τὸ πολύπλευρο μῖγμα νὰ ὀδηγήσει πρὸς τὸ μεγαλόρρημα.

Ὁ Bernard ξεκίνησε λοιπὸν μὲ πνευματικὲς προϋποθέσεις σημαντικὲς πρὶν ν' ἀσχοληθεῖ μὲ τὴν ἔρευνα τοῦ ἄγνωστου. Ἔτσι γνώρισε πρῶτα τὴν ἐποχὴ του, ὅσο ὁ ἄνθρωπος κατορθώνει νὰ ἀγγίξει τὸ περιβάλλον του. Καὶ ἡ ἐποχὴ τοῦ Bernard, δηλαδὴ ὁ 19ος αἰώνας, ἂν στιγματίστηκε πολὺ ἄδικα ἀπὸ τὸν βασιλόφρονα Γάλλο δημοσιογράφου Charles Mauras σὰν «ἡλίθιος 19ος αἰώνας», ὑπῆρξε ὡστόσο ἀποκαλυπτικὴ γιὰ τὰ προβλήματα πὸν ἄρχιζε νὰ συναντᾷ ὁ ἐξελισσόμενος ἄνθρωπος. Οἱ τρεῖς προηγούμενοι αἰῶνες μὲ ἀπλωμένες τὶς παλάμες προσπαθοῦσαν νὰ διασπάσουν καὶ νὰ ἀπομακρύνουν τὴν μεσαιωνικὴ ὀμίχλη, χωρὶς ὅμως νὰ διαθέτουν τὰ σύνεργα πὸν χρειάζονταν γιὰ νὰ πλησιάσουν τὴν αἰθρία πὸν τώρα θὰ προμηθεύσει στὴν Ἱατρικὴ ὁ Claude Bernard. Ὁ 19ος αἰώνας τῶν Ἀστῶν, εἶχε ἀποβάλει τὶς περσοῦκες τῆς ἀκαθαρσίας καὶ ὑποκρισίας καὶ σὰν βιαστικά μνημόνια, καὶ ὄχι σὰν ἡλίθιοι, οἱ ἄνθρωποι προσπαθοῦσαν νὰ ἐρμηνεύσουν τὰ κατάλοιπα τῆς ὀμίχλης πὸν θεομαντικὲς ἠλιακὲς ἀκτίνες ἄρχιζαν νὰ διασκορποῦν. Ἔτσι ὁ Bernard βρέθηκε πρωτοπόρος σὲ ἓνα κόσμον πὸν τώρα μὲ κολλαριστὰ ἀκόμα κολλάρα, ἦταν ὡστόσο παράλληλος μὲ τὶς δικές του ἀντιλήψεις καὶ προσπάθειες. Στὴ δευτέρη ἡμιετία τοῦ 19ου αἰῶνα τοποθετοῦνται οἱ μεγάλες ἀνακαλύψεις καὶ ἐφευρέσεις τῆς ἱατρικῆς, πὸν μόνο λίγες ἀπ' αὐτὲς μποροῦν νὰ ἀναφερθοῦν ἐδῶ σὰν ἐποχὴ τοῦ περιβάλλοντος τοῦ Bernard.

Πρωτοπόρος ὁ Bernard στὸ Παρίσι εἰσχωροῦσε στὴν ἄγνωστη ὡς τότε λειτουργία τοῦ ἥπατος καὶ ἀνακάλυπτε τὸ ἀγγειοκινητικὸ σύστημα, προϋποθέσεις, δηλαδὴ, βασικὲς καὶ ἀπαραίτητες γιὰ τὴν κλινικὴ κατανόηση καὶ τὴ διάγνωση καθὼς καὶ τὴ θεραπεία τῆς παθήσεως. Ὁ ἱατρικὸς κόσμος γύρω του αὔξανε τὴ συγκομιδὴ τῶν φρούτων πὸν ἄρχιζαν νὰ ὠριμάζουν ἀπὸ τὴ συνεργασία πὸν ὀνόμασα παραπάνω, τῆς παρατηρήσεως, δηλαδὴ, τῆς ἐμπνεύσεως καὶ τῆς διαισθήσεως, μὲ τὶς νέες ἐρευνητικὲς τεχνικὲς. Ὁ Pasteur, γεννημένος στὰ 1822 (καὶ ἔτσι 9 χρόνια νεώτερος ἀπὸ τὸν Bernard) προσπαθοῦσε σὲ ἄλλους τομεῖς νὰ ἐφεύρει ἐρευνητικὲς μεθόδους γιὰ νὰ ἀποκαλύψει τὴν αἰτιολογία τῆς ἐπεξεργασίας τῆς ζυμώσεως, πὸν τὸν ὀδήγησε ἀργότερα στὴν ἀνακάλυψη τῶν μικροβίων. Χαρακτηριστικὴ γιὰ τὴν νοοτροπία πὸν κυριαρχοῦσε στὴν ἀντιμετώπιση ἐρευνητικῶν προβλημάτων τῆς ἐποχῆς, εἶναι ἡ σύγκρουση πὸν ἐκδηλώθηκε ἀνάμεσα στοὺς νέους πειραματιστὲς, μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Bernard καὶ τὸν Pasteur, καὶ τοὺς θεωρητικούς. Αὐτοὶ οἱ τελευταῖοι ἀκόμα καὶ μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Bernard, ἐπιμένουν στὰ 1884, στὴν ὑπεροχὴ τῆς παρατηρήσεως καὶ ἀμφισβητοῦν τὴ σημασία τοῦ πειράματος,

παρ' ὅλο πὸν ὁ ἀρχηγὸς τῶν κοινωνιολόγων *Auguste Comte*, πὸν ἔπλασε τὸν ὄρο *Sociologie*, ἴδρυσε στὴν ἀρχὴ τοῦ 19ου αἰῶνα τὴ θετιστικὴ φιλοσοφία, μετατρέποντας τὸ ἐρώτημα τοῦ γιατί στὸ ἐρώτημα πῶς. Μὲ δξύτατο τρόπο ὁ *Pasteur* ἐπιτίθεται στὸν *Emile Littré*, κατηγορώντας τον σὰν ὀπαδὸ τῆς ἀμφίβολης παρατηρήσεως καὶ ὄχι τοῦ ἀποδειχτικοῦ πειράματος. Ὁ *Bernard* πρόδρομος τοῦ *Pasteur*, καὶ κατ' ἐξοχὴν πειραματιστής, προσπαθεῖ μὲ τὰ ἔργα του νὰ ἀποδείξει τὴν ὀρθότητα τῆς πειραματικῆς μεθόδου. Πρᾶγμα ὅμως σημαντικό, τὸ πνεῦμα του δὲν ἀπογυμνῶνεται ἀπὸ τὴν ἐγκυκλοπαιδικὴ πνευματικὴ του κατάρτιση. Τὸν Κοραῆ, τὸν Καποδίστρια ὡς τὸν Κλεμανσὼ καὶ πολλοὺς ἄλλους, ἡ ἱατρικὴ ὀδήγησε στὴ φιλοσοφία καὶ τὴν πολιτικὴ. Σπανιότερα συμβαίνει τὸ ἀντίθετο, ὅπως στὴν περίπτωσι τοῦ *Bernard* καὶ λίγο ἀργότερα τοῦ *Anton Pavlovich Tchekhou*, πὸν γίνεται ἀπαράμιλλος θεατρικὸς συγγραφέας, συνδυάζοντας ὅμως τὴν ἀδιάκοπη ὡς τὸ τέρας τοῦ σύντομου βίου του, ἱατρικὴ ἀποστολὴ του.

Εἶναι ἐνδιαφέρουσες προερχόμενες ἀπὸ τὸν Ἐρνέστο Ρενάν, οἱ ἐντυπώσεις του ἀπὸ τὴν προσωπικότητα τοῦ *Claude Bernard* πὸν περιέχονται στὸ βιβλίον του «*Discours et Conférences*». «*Δύσκολος*», γράφει, «ἀπέναντι στὸν ἑαυτὸ του, εἶναι ὁ χειρότερος ἀντίπαλος τῶν δικῶν του ἀντιλήψεων γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ τίς ἐλέγχει σὰν νὰ ἀνήκουν σὲ κανένα ἐχθρὸ του. Καμιὰ ἀπόδειξη δὲν τοῦ φαίνεται ἀρκετὰ στερεή. Ἡ μεγάλη πειραματικὴ ἀρχὴ τοῦ *Bernard* εἶναι ἡ ἀμφιβολία πὸν ἀφήνει στὸν πειραματιστὴ ἔλευθερία καὶ πρωτοβουλία. Ὁ πειραματικὸς συλλογισμὸς εἶναι ἀκριβῶς ἀντίθετος ἀπὸ τὸ θεωρητικὸ. Αὐτὸς ὁ τελευταῖος χρειάζεται πάντα μιὰ συγκεκριμένη ἀφειρηρία πὸν ὅταν δὲν βρίσκεται οὔτε στὰ ἐξωτερικὰ πράγματα οὔτε στὴ λογικὴ, δανεῖζεται ἀπὸ ὀποιαδήποτε πηγὴ παραδόσεως ἢ αὐθαιρεσίας. Κάθε σύστημα ποτὲ δὲν ἐγκαταλείπει τὴν ὀποιαδήποτε ἀφειρηρία του. Ἔχει πνεῦμα ὑπεροπτικὸ καὶ μισαλλόδοξο καὶ δὲν δέχεται ἀντιρρήσεις. Ἐνῶ ἀντίθετα ὁ πειραματιστής πὸν ἀδιάκοπα ἀμφιβάλλει καὶ πιστεύει πῶς δὲν διαθέτει καμμιά βεβαιότητα γιὰ τίποτα, κατορθώνει μὲ τὰ μέσα του νὰ ὑποτάσσει τὰ φαινόμενα πὸν τὸν περιβάλλον καὶ νὰ ἐπεκτείνει τὴν ἐπιβολὴ του ἀπέναντι στὴ φύσιν».

Τὰ πειραματικὰ μέσα τοῦ *Bernard* εἶναι, ὀστόσο, πενιχρά, ὄστε τὰ πειράματα πὸν προκαλοῦσαν θαυμαστικὲς ἐκπλήξεις στὸ παγκόσμιον ἐπιστημονικὸ περιβάλλον, γίνονται μέσα σὲ ἕνα ὕγρὸ ὑπόγειο ἢ στὰ σφαγεῖα.

Ἡ μεγάλη ἀρετὴ τοῦ πειραματιστοῦ εἶναι, βέβαια, τὸ θάρρος καὶ ἡ αὐταπάργνησι καὶ ὁ *Bernard* ἦταν καὶ σ' αὐτὸ παράδειγμα.

Γνώριμος μὲ τὰ γράμματα ἰσορροπεῖ τὴ σκέψη καὶ τὴν αὐτοκριτικὴ του ἱκανότητα μὲ τὸ συνδυασμὸ τῆς παρατηρήσεως καὶ τοῦ πειράματος πὸν σήμερα ἐξυπακούεται πιά ἀπὸ τότε μάλιστα πὸν ὁ *Heisenberg*, ὁ κορυφαῖος φυσικὸς τῆς

ἐποχῆς μας, ἔπλασε τὸ ἀπόφθεγμα πὼς «Ἡ φιλοσοφία μιᾶς ἐποχῆς εἶναι συμπέρασμα τῶν τελικῶν γνώσεων τῆς ἴδιας ἐποχῆς».

Ἄλλὰ τότε πὸν πρωτοπόρος ὁ Bernard προσπαθοῦσε ἀπὸ τὴν πλευρά του νὰ δημιουργήσῃ τὸ ἀπαραίτητο ἐρευνητικὸ ὄπλοστάσιο, ἄς μὴ ξεχνᾶμε πὼς στὴ γειτονικὴ Ἀλβιόνα ὁ γυναικολόγος James Young Simpson ἀναμοχλεύοντας στὴν τραπεζαρία τοῦ σπιτιοῦ του διάφορες χημικὲς οὐσίες, βρῆκε μιὰ βραδυνὰ τοῦ συννεφιασμένου Νοέμβρη τοῦ Ἐδιμβούργου τοῦ 1849, τὴν ἀναισθητικὴν ιδιότητα τοῦ χλωροφορμίου ἕστερα ἀπὸ τὸν Morton, πὸν εἶχε βρεῖ στὴν ὑπερπόντια Βοστώνη στὰ 1843, τὴν ἴδια ιδιότητα τοῦ αἰθέρα. Καὶ τὰ δύο αὐτὰ γεγονότα ὑπῆρξαν ὁρόσημα γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῆς Ἰατρικῆς.

Στὴν Βιέννη καὶ ἔπειτα στὴν Πέστη ὁ Ignaz Philip Semmelweis ἐπιβεβαιώνει μὲ τὴ στατιστικὴ παρατήρηση στὰ 1847, ὅσα λίγα χρόνια πρὶν (1843) εἶχε προβλέψῃ στὴν Βοστώνη ὁ Oliver Wendel Holmes γιὰ τὴν αἰτιολογία τοῦ ἐπιλόχιου πυρετοῦ. («Ὑποθέτω ὅτι ὁ Holmes ἦταν δόκιμος λογοτέχνης καὶ ποιητής»). Λίγο ἀργότερα, ὅταν ὁ Roux στὸ Παρίσι μὲ κάποια εἰρωνεία ρώτησε τὸν Pasteur «ποιά ὄψη ἔχουν ἐπιτέλους τὰ περίφημα μικρόβια τοῦ ἐπιλόχιου πυρετοῦ πὸν δὲν θὰ βρεθοῦν ποτέ», ὁ Pasteur ζωγράφισε στὸν πίνακα τὶς ἀλυσίδες τῶν στρεπτοκόκκων! Ἔπρεπε νὰ παρουσιασθεῖ ὁμαδικὴ ἀνάγκη σωτηρίας πὸν ἀπαιτοῦσε ὁ Πρωσσογαλλικὸς πόλεμος τὸ 1870, γιὰ ν' ἀποδείξει ὁ Lister ἀναμφισβήτητα τὴν πρακτικὴν ἀξία τῆς ἀντισηψίας.

Τὰ ὅσα εἶχε γεννήσει ὡς τότε ὁ 19ος αἰῶνας δὲν ἦταν, ὥστόσο, παρὰ πτωχὲς στὴν μεγάλη ἀδλαία πὸν ἡ ἔρευνα σήκωνε, γιὰ ν' ἀποκαλύψῃ στὴ σκηνὴ τῆς ζωῆς καὶ πολλὰ ἄλλα ἀνθρωποσωτήρια μυστήρια, μὲ μουσικὴ ὑπόκρουση τὸ χεῖμαρρο τῆς καλλιτεχνικῆς παραγωγῆς τῆς ἐποχῆς.

Σὲ εἴκοσι χρόνια μέσα ἕστερα ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Bernard καὶ μὲ τὸ πνεῦμα πὸν αὐτὸς εἶχε φυτέψῃ, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ἀνάμιξη τῆς παντοδύναμης τύχης, ὁ δάσκαλος τοῦ Γυμνασίου Wilhelm Konrad von Röntgen ἐτοίμαζε τὸ πείραμα γιὰ νὰ τὸ ἐπιδείξῃ στὸ μάθημα, ἀπάνω σ' ἓνα τραπέζι μὲ, χωρὶς νὰ τὸ ξέρει, μέσα στὸ συρτάρι, μιὰ φωτογραφικὴ πλάκα καὶ ἓνα κλειδὶ ἀπάνω. Τὴν ἄλλη μέρα βρέθηκε ἡ ἀκατανόητη φωτογραφία τοῦ κλειδιοῦ ἀπάνω στὴν πλάκα. Ἀσυναίσθητα ὁ πειραματιστὴς εἶχε ἀνακαλύψῃ τὶς ἀόρατες ἀκτίνες X πὸν φέρουν τὸ ὄνομά του. Ἄλλὰ μόνο σὲ μιὰ σελίδα μέσα γερμανικοῦ περιοδικοῦ τοῦ 1897, ἀνακοινώντας τὶς συνέπειες τῶν ἐρευνῶν του, ἴδρυσε τὶς προϋποθέσεις τῆς πυρηνικῆς φυσικῆς πὸν διέπει ὁλόκληρο τὸν 20ὸ αἰῶνα καὶ τὴ σωτήρια διαγνωστικὴ καὶ τὴ θεραπευτικὴ μέθοδο. Ἄς τὸ σκέπτονται αὐτὸ οἱ σύγχρονοι ἐπιστημονικοὶ πολυγράφοι πὸν συχνὰ δημιουργοῦν προσόντα γιὰ φιλοδοξίες χωρὶς ὅμως νὰ ἀφήνουν ἴχνη.

Τὸ προδρομικὸ πνεῦμα τοῦ Bernard ἀποτελεῖ τὴν πρώτη πηγὴ στὴν Ἱατρικὴ ἀπ' ὅπου προκύπτει ἡ πειραματικὴ ἔρευνα. Θὰ ἦταν βέβαια βλασφημία νὰ προβληθεῖ περισσότερο ἢ σημασία τῶν ἐρευνητικῶν μεθόδων, παρὰ τὰ ἀποτελέσματα. Ἄλλὰ τίς συζητήσεις ὕψηλοῦ ἐπιπέδου ἀποκλείονται τέτοιες παρεξηγήσεις. Ποιὸς θὰ ἀμφισβητήσῃ τοῦ Bernard ἢ τοῦ Pasteur τὰ ἀνθρωποσοτήρια ἐπιτεύγματα. Ἄλλὰ καὶ ποιὸς δὲν θὰ παραδεχεῖ πὼς ἡ ἐρευνητικὴ μέθοδος καὶ τὸ ἀποδεικτικὸ ἐπιστημονικὸ πείραμα, δὲν εἶναι στενὰ συνδεδεμένα μὲ τὸ κύρος τοῦ ἀποτελέσματος.

Ἔτσι ὁ Claude Bernard, χωρὶς νὰ κουράσῃ τὸ ἀκροατήριον ἀναφέροντας τίς ἐργασίες του λεπτομερειακά, μὲ τοὺς 17 τόμους τῶν μαθημάτων του καὶ τὴν «Introduction à l'Étude de la Médecine Experimentale» μπορεῖ, κάπως τολμηρά, νὰ παραλληλισθεῖ γιὰ τὴν Ἱατρικὴν μὲ τὸ Ἀριστοτελικὸ «ὄργανον» ποὺ θέλησε νὰ ἀμφισβητήσῃ ὁ Francis Bacon. Ἡ ἀγαθὴ του ὁμῶς πρόθεση εἶναι ἀξιοσημείωτη, ἂν σκεφτεῖ κανεὶς ὅτι στὶς ἀρχὲς τοῦ 17ου αἰῶνα, δηλαδὴ 200 χρόνια πρὶν ἀπὸ τὸν Claude Bernard, ἐπιζητεῖται κιόλας ὁ ὕλικὸς πειραματισμὸς ποὺ σκιαγραφεῖ ὁ Bacon στὸ «*Novum Organum*».

Ὅταν ὁ στοχασμὸς ξεφυλλίζει ἀντίστροφα τὴν ἱστορίαν, πολλὰς γεννιοῦνται κατοπινὲς ἐντυπώσεις. Κρυμμένος σὲ κάποιο παρασκήνιό της παραμένει π. χ. ὁ ἔρωτας τοῦ χειρουργοῦ Halsted στὴν Βαλτιμόρη τοῦ 1893 γιὰ τὴ νοσοκόμην τοῦ χειρουργείου, τὴν ὡραία Καρολίνα Hampton. Τὰ πρῶτα ἀντισηπτικὰ εἶχαν προκαλέσει ἀθεράπευτο ἔκζεμα στὰ χέρια της. Τότε συμπίπτει ἡ ἴδρωση τοῦ πρώτου ἐργοστασίου ἐλαστικῶν στὴν Βαλτιμόρη, τῆς Good Year Rubber Company, 1893. Σπεύδει ὁ Halsted καὶ παραγγέλλει γιὰ τὴν ἀγαπημένην του τὰ πρῶτα ἐλαστικὰ γάντια ποὺ ὀνομάστηκαν «γάντια τοῦ ἔρωτα», ἀλλὰ ποὺ ἀποτελοῦν καὶ τὴν ἀπαραίτητη προϋπόθεσιν τῆς χειρουργικῆς ἐξελίξεως καὶ ἐπιτυχίας.

Στὴν τελευταία εἰκοσαετία τοῦ 19ου αἰῶνα γεννιέται στὸ Βερολίνο ἡ Παθολογικὴ Ἀνατομία στὸ ἐργαστήριον τοῦ Rudolf Virchow, ποὺ γιὰ πρώτη φορὰ κατόρθωσε, κάτω ἀπὸ τὸ μικροσκόπιον, νὰ χαρακτηρίσῃ καὶ νὰ διαγνώσῃ τὸν καρκίνον, καὶ μάλιστα τοῦ λάρυγγα, τοῦ Αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας Φρειδερίκου ποὺ ἔτσι δὲν βασίλευε παρὰ 40 μέρες. Ὅταν ὁ γιὸς του Γουλιέλμος ὁ II ἐπισκέφτηκε ἀργότερα τὸ ἐργαστήριον τοῦ Virchow, ἐντυπωσιάστηκε, καὶ τὸν ρώτησε ἂν μὲ τὰ πειράματά του θὰ μπορέσει νὰ κατασκευάσῃ τὸν τεχνητὸ ἄνθρωπον. Χαμογελαστὸς ὁ Καθηγητὴς ἀποκρίθηκε: «Ἴσως Μεγαλειότατε. Ἄλλὰ ἡ παλιὰ φυσικὴ μέθοδος θὰ παραμεῖνει πάντα ἢ καλύτερη».

Πόσα κολοσσιαῖα βήματα ἔγιναν ἀπὸ τότε καὶ πόσο λίγοι ἀναλογίζονται τοὺς κόπους ποὺ αὐτὰ ἀντιπροσωπεύουν! Τὰ ὀνόματα τῶν σεμνῶν ἡρώων παραμένουν

κρυμμένα στὰ βιβλία. Οἱ ἄνθρωποι, ὅμως, ποὺ ἔφυγαν ἀφῆκαν ὀλοφάνερους τοὺς ὀγκόλιθους ποὺ στηρίζουν τὴν ἀνθρωπότητα.

Οἱ δημιουργοὶ ἀποτελοῦν παραδείγματα χωρὶς διαφήμιση, ποὺ ὡστόσο ζητοῦν μιμητές. Αὐτοὶ θὰ ξεπηδοῦν, βέβαια, περιοδικὰ μέσα ἀπὸ τὸν καρποφόρο λαὸ τῆς οἰκουμένης καὶ θὰ προσθέτονται κάθε τόσο στὶς προθῆκες τῆς ἐπιστήμης.

Αὐτοῦ τοῦ εἶδους τοὺς δημιουργοὺς σὰν τὸν *Claude Bernard* ποὺ συνδυάζουν τὴν παρατήρηση, τὴν ἔμπνευση καὶ τὴ διαίσθηση μὲ τὴν εὐθύνη ποὺ ἐπιβάλλει ἡ τεχνοκρατούμενη ἐποχὴ μας, αὐτὴ τοὺς χρειάζεται ὥστε πέρα ἀπὸ τὰ ἐπιτεύγματά τους, ν' ἀποτελοῦν παραδείγματα γιὰ τὰ ἀνήσυχια ἱατρικὰ νιᾶτα τῆς ἐποχῆς μας, ἰσορροπώντας τὶς κοινωνικὲς ἐπιπτώσεις, μὲ δραματισμούς ποὺ ὀδηγοῦν στὴν ἀνθρωπιστικὴ φιλοδοξία, τὴν ἀπαραίτητη γιὰ τὴ συνέχιση τῆς ζωῆς τῆς ἀνθρωπότητας.

Ὁλος ὁ πολιτισμένος κόσμος ἀποχαιρέτησε τὸν *Claude Bernard* στὶς 10 Φεβρουαρίου 1878 ἀπὸ τὸν Καθεδρικὸ Ναὸ τῆς *Notre Dame* τῶν Παρισίων. Πρώτη φορὰ ἡ Μητρόπολη τῆς Γαλλίας εἶχε προσφέρει τὴν ἐπίσημη φιλοξενία της γιὰ τὰ τιμήσει, ὄχι ἐφήμερες προσωπικότητες, ἀλλὰ τὸ σκῆνωμα ἐνὸς ἐπιστήμονα ποὺ βοήθησε γιὰ πάντα, ὅλους τοὺς ἀνθρώπους.